

MIHAELA KOLETNIK

<https://orcid.org/0000-0002-7060-5692>

NAREČNA PODOBA PORABSKIH DRUŽINSKIH BALAD

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.03](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.03)

Prispevek prinaša izsledke narečne analize porabskih družinskih balad, objavljenih v peti knjigi *Slovenskih ljudskih pesmi* (2007). V Porabju je bilo zapisanih osem tipov družinskih balad z 59 različicami. Nekatere izkazujejo tipične prekmurske glasoslovne, oblikoslovne in leksične značilnosti, kot jih poznamo iz izkustva in izsledkov znanstvenih preučevanj porabskih krajevnih govorov, spet druge pa prehajajo ali v nadnarečni (pokrajinski) jezik ali pa so že dokaj približane knjižnemu jeziku.

Ključne besede: slovenščina, slovenska ljudska pesem, družinske balade, Porabje, panonska narečna skupina, prekmursko narečje

The dialectal image of family ballads from the Porabje region

The paper presents the findings of a dialectal analysis of the Porabje family ballads published in the fifth book of *Slovenske ljudske pesmi* (Slovenian folk songs) (2007). In Porabje, eight types of family ballads, with 59 variants, were recorded. In some we find typical Prekmurje phonological, morphological and lexical features as already known from the fieldwork and the findings based on the study of the Porabje local dialects. Other still are either moving in the direction of a (regional) supradialect or are fairly close to the literary language.

Keywords: Slovenian, Slovenian folk songs, family ballads, Porabje, Pannonian dialect group, Prekmurje dialect

0 Uvod

Prispevek osvetljuje jezikovno podobo porabskih ljudskih pripovednih pesmi, ki govorijo o družinskih usodah, objavljenih v peti knjigi *Slovenskih ljudskih pesmi* (Golež Kaučič idr. 2007), ki zajema 54 tipov družinskih balad z 857 različicami. V prekmurskem narečnem prostoru je znanih dvanajst tipov družinskih balad, osem od teh tudi v Porabju, pokrajini na skrajnem zahodu Madžarske ob reki Rabi na tromeji Madžarske, Avstrije in Slovenije,¹ kjer v sedmih vaseh živijo pripadniki

Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

- 1 Konec 11. stoletja je območje od Rabe do Mure, tj. današnje Prekmurje in Porabje, postalo madžarska kronska posest. Porabski in prekmurski Slovenci, ki so bili političnoupjavno, kulturno in gospodarsko povezani v skupni madžarski državi do konca prve svetovne vojne, so bili tako skorajda tisoč let ločeni od matičnega naroda. Po razpadu Avstro-Ogrske je s trianonsko mirovno pogodbo leta 1920 območje današnjega Prekmurja pripadlo nekdanji Jugoslaviji, slovensko Porabje pa Madžarski, s čimer je bila slovenska manjšina v Porabju z državno mejo ločena od Prekmurja in s tem »matične domovine«. Z uveljavitvijo t. i. železne zavese po resoluciji Informbiroja leta 1948 so se stiki med prebivalci z obeh strani meje praktično prekinili; na novo so se vzpostavili šele po letu 1989, okrepili pa z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991.

slovenske manjšine. Porabske družinske balade, ki imajo 59 različic, tematizirajo poroko z razbojnikom in morilcem (*Z roparjem omožena* (248)), smrt matere (*Vdovec na ženinem grobu* (252), *Zapuščene sirote* (261/B)), smrt sinov (*Žalostna usoda treh sinov* (254)), hudobno mačeho in hudo usodo otrok – sirot (*Mačeha in sirota* (256/A1, 256/A2, 256/A3)), nezvestobo (*Nezvesta gospa s tremi stražarji* (267/B)) ter detomorilstvo nezakonskih mater (*Nevesta detomorilka* (286), *Obsojena detomorilka* (287)). Čeprav najstarejši zapisi prekmurskih različic obravnavanih pesmi segajo že v prvo polovico 19. in 20. stoletja, s preloma obeh stoletij pa so tudi njihove prve tiskane objave (Štrekljeva zbirka, prekmurski *Koledar srca Jezusovega*), so bile porabske različice družinskih balad zaradi zapletenih družbenopolitičnih razmer zapisane šele v letih 1970–1972. Zapisi so rezultat načrtnega zbiranja sodelavcev Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU (Zmage Kumer, Julijana Strajnarja, Mirka Ramovša, Marije Šuštar in Valensa Voduška), tri zapise je prispeval Gustl Labric(z), dva pa Milko Matičetov. Nekateri tipi obravnavanih porabskih pripovednih pesmi so razširjeni po celotnem slovenskem ozemlju (252, 267/B, 286, 287), spet drugi samo po nekaterih slovenskih pokrajinah (248, 254, 256/A3). Dve pesmi sta poznani na štajerskem in panonskem narečnem območju (256/A1, 256/A2), ena pa živi samo na skrajnem severovzhodnem koncu Slovenije v Prekmurju in Porabju (261/B); drugod po Sloveniji ni razširjena.

V prispevku bomo osvetlili jezikovno podobo zapisov iz Porabja ter skušali ugotoviti, koliko so porabske ljudske pesmi blizu živi govorici, kot jo poznamo iz izkustva in iz izsledkov znanstvenih preučevanj obeh porabskih krajevnih govorov.

1 JEZIKOVNA PODOBA PORABSKIH BALAD

1.1 *Z roparjem omožena*

Balada *Z roparjem omožena* (SLP 248) je primer zapisa dveh tematskih različic pesmi,² pojavljajoče se v osrednji in severovzhodni Sloveniji. Iz Porabja, kjer sta se razvila dva narečna govora: (gornje)seniški, ki se govori na Gornjem in Dolnjem Seniku, na Verici in v Ritkarovcih, ter števanovski, ki se govori v Števanovcih, Otkovcih, Andovcih, Sakalovcih in Slovenski vesi,³ je osem zapisov, vsi so iz približno istega časa (marec in november 1970, januar 1971), zapisali pa so jih trije različni zapisovalci (Zmaga Kumer, Valens Vodušek, Julijan Strajnar). Trije zapisi so z Gornjega Senika (19., 22. in 23. različica), dva iz Slovenske vesi (17. in 21. različica), po eden pa z Dolnjega Senika (16. različica), Otkovcev (18. različica) in Števanovcev (20. različica).

Primer dokaj narečno obarvane seniške različice balade je zapis Zmage Kumer z Gornjega Senika (25. 1. 1971) pod številko 22:

2 Po Tersegglavu (2007: 119) se prekmurske in porabske različice (*Kata*, *Katalena*) naslanjajo na hrvaške pesmi o različnih usodah treh omoženih hčera, osrednjeslovenske različice s poudarjenim motivom razbojnika in ubijalca pa se prepletajo z drugimi baladami s temo od daleč ali nasilno omožene neveste.

3 Fonološki sistem gornjeseniškega govora je prvi opisal Tine Logar (1974: 53–57), glasoslovno in oblikoslovno podobo števanovskega govora pa Zinka Zorko (1998: 101–114).

1. Kata, Katalaina
daleč mouža zela,
ednoga Vogrina
velkoga tatina.
2. Noči prišo,
noči odišo,
drugo nej prneso
eno svejko sablo.

V pesmi najdemo tipične prekmurske glasoslovne značilnosti, kot so: z dveh različnima grafemoma zapisani dvoglasnik *ej*⁴ za stalno dolgi *jat* (*Katalaina*, *svejko* ‘svetlo’); dvoglasnik *ou* za stalno dolgi nosni *o* (*mož*); srednji *l* za palatalni *l̥* (*sablo*); onemitev vzglasnega *v*- > $\emptyset$ (*zela*); prehod soglasniške skupine *-tl-* > *-kl-* (*svejko sablo* < *sveklo* < *svetlo*) ter onemitev nenaglašene *i* (*prneso*, *velkoga*). Končni *-l* v edninskem glagolskem deležniku moškega spola se po izgovoru zapisuje kot *-o* (*prišo*, *odišo*). V 19. različici pesmi imamo *e* za novoakutirani polglasnik (*mrtvečo glavo* ‘mrtvaško’), v 23. različici pa diftong *ou* za stalno dolgi *o* (*to*, *Bo*) ter prehodni zapornik *-k-* v skupini *sl-* (*skuzami* ‘solzami’ < *sklza < *slbza – Ramovš 1924: 249; prim. še SLA 1.2: 77). V pesmih je poknjžen narečni *ü* (*drugo*), v 19. in 23. različici pa sta ponekod poknjžena tudi oba dvoglasnika (*morja*, *prek*).

Oblikoslovni posebnosti v 22. različici sta tretjeosebna nikalna oblika pomožnega glagola *biti* (*nej prneso* ‘ni’ (< *ně)) in pridevniška končnica *-oga* (*ednoga*, *velkoga*), izstopata pa še prislov *noči* ‘ponoči’, v preostalih seniških različicah zapisan s predlogom *v* za v narečju živo obliko *vnoči*. Leksična posebnost je *Vogrin* (< steslovan. *ogrinь ‘Hungarus’ (Bezljaj 1982: 243) s protetičnim *v-*) za poimenovanje pripadnika madžarske narodne skupnosti.

Fonološke razlike med (gornje)seniškim in števanovskim govorom ponazarja balada številka 20, ki sta jo v Števanovcih 7. 3. 1970 zapisala Julijan Strajnar in Zmaga Kumer:

1. K^ota, K^otale^{na}
daleč moža vzela,
prek sivoga morja,
prek črnoga Dunája.
2. Sigdar je jodišo,
sigdar n^oči prišo,
drūgo nej prⁿeso,
samo jedno roko^o.
3. N^oči je i^odišo,
v_n n^oči je pa prišo,
drūgo nigdar ne^l prneso,
samo jeno nogo^o.

4 Narečna fonema /e:i/ in /o:u/ se v pesmih zapisujeta v poenostavljeni obliki z grafemi ⟨ej⟩/⟨ei⟩ in ⟨ou⟩.

V porabskem števanovskem govoru, kjer sta dvoglasnika *ej* in *ou* nekoliko širša kot na Gornjem Seniku (tj. /a:ɨ/ in /a:ɔ/), zapisana pa enako kot v seniških baladah (npr. *pre'k, roko*), so se staroakutirani nosni *e*, novoakutirani in umično naglašeni *e* ter polglasnik razvili v diftong *ie*, staroakutirani nosni *o* ter novoakutirani in umično naglašeni *o* pa v diftong *uo*. Oba dvoglasnika se v zapisu ohranjata (*pr'neso; n'oči, v_n'oči' ponoči*), enako narečni *ü* za *u* (*drügo*), v pesmi pa izstopa zapis narečnega drsnega dvoglasnika *oa* za kratki labializirani *a* – zapisan je namreč kot *uo* (*K'ota*). V primeru *morja* je narečni diftong *ou* poenoglašen oz. poknjižen, moškospolski deležnik *jodišo* 'odšel' pa je zapisan s protetičnim *j-*, ki ga narečje sicer ne pozna.

Narečne značilnosti se kažejo tudi v oblikoslovju, a se ne razlikujejo od že prej omenjenih, le v 21. različici imamo še ponavljalni glagol (*müjvlen* 'umivam') ter pridevnik na *-či* (< *-čki* < **-cbskčjč* (Ramovš 1924: 298) oz. *-ji*) (*človečo glavvo*). Tudi nekateri prislovi in členki so narečni, npr. *sigdar* 'vedno, vselej', pa 'spet, zopet', *nigdar* 'nikoli', v besedju pa nastopa hrvatizem *jedno, jeno* 'eno'.

1.2 Vdovec na ženinem grobu

Balada *Vdovec na ženinem grobu* (SLP 252) je ena najbolj znanih in po celotnem slovenskem etničnem ozemlju razširjenih pripovednih pesmi s 154 dokumentiranimi različicami, od katerih jih je sedemnajst tudi iz Porabja. Zapisi, ki so iz približno istega časa (marec in november 1970, januar 1971, februar 1972), so delo sodelavcev Glasbenonarodopisnega inštituta (GNI) Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (Zmage Kumer, Valensa Voduška, Mirka Ramovša in Julijana Strajnarja), po en zapis pa sta prispevala še Milko Matičetov (1970) in Gustl Labricz (1971). Z območja seniškega govora je enajst zapisov: sedem z Gornjega Senika (117., 118., 119., 123., 124., 127. in 131. različica), eden z Dolnjega Senika (126. različica) in trije z Verice - Ritkarovcev (120., 132. in 133. različica).

Narečne značilnosti seniške različice balade ponazarjamo na primeru zapisa Julijana Strajnarja in Zmage Kumer z Gornjega Senika (4. 3. 1970) pod številko 117:

1. La'nsko leto sam se ž'enu,
jano mlado san si zew.
2. Duže mi je neⁱ živeⁱla,
samo jeno l'eto gni.
3. Drügo mi je neⁱ tünjala
jeno malo de'tece.
4. Štero nemre krüha jesti,
ni še file rane neⁱ.

V pesmi so opazne naslednje prekmurske glasoslovne značilnosti: *ü* za *u* (*drügo*); *u* za zlogotvorni *ŷ* (*duže* 'dlje, bolj dolgo'); *ej* za stalno dolgi *jat*

(*živeⁱla*, *deⁱtece*); vmesni *-j-* (*laⁱnsko leto*); dvoustnični *-u*, zapisan z *w*,⁵ in za seniški govor netipičen *-u* iz *-l* v edninskem moškospolskem deležniku (*zew* ‘vzel’, *žⁱenu* ‘ženil’); prehod soglasniške skupine *dn-* > *gn-* (*lⁱeto gni* ‘dni’) in *kt-* > *št-* (*šⁱtero* ‘katero’); onemitev vzglasnega *v-* > $\emptyset$ in *h-* > $\emptyset$ (*zew* ‘vzel’; *rane* ‘hrane’) ter prehod končnega *-m* > *-n* (*san* ‘sem’) v prvoosebni glagolski obliki pomožnika *biti*.⁶ V glasoslovju najbolj izstopa v dveh glasovnih različicah izpričani leksem *leto* (*leto* in *lⁱeto*), saj dvoglasnika *ie* za staroakutirani *jat* (ter nosni *e*, novoakutirani in umično naglašeni *e* in polglasnik) seniški govor ne pozna.⁷ V zanikani obliki glagola *moči* (*nemre* ‘ne more’) se opušča nenaglašeni *o*, primer odmika od narečja pa je oblika *kruha* za narečno *kruja* po prehodu *h* > *j* v položaju med dvema vokaloma; kot taka je oblika zapisana v 118., 120. in 124. različici.

V 120. različici imamo dvoglasnik *ej* iz stalno dolgega polglasnika, *e* in nosnega *e* (*na tej cintor* ‘ta’) ter *-o* za *-l* v glagolskem deležniku moškega spola (*zazibo* ‘zazibal’); najdemo ga še v 131. (*ženo* ‘ženil’) in 133. različici (*oženo* ‘oženil’). Dvoglasnik *ou* za dolgi *o* se pojavlja v 118. različici, a le enkrat (*pro^uti domi*, toda *to*). Primer srednjega *l* za palatalni *ḷ* imamo v 118. (*zemla*), 119. (*ziblem*) in 120. različici (*zemla*).

Med oblikoslovne posebnosti spadajo poseben način zanikanja pomožnega glagola *biti* (*je neⁱ živeⁱla* ‘ni’), zanikana oblika glagola *moči* (*nemre* < *ne more*), *i-*jevska končnica v dajalniku ednine samostalnikov in zaimkov moškega spola (118. različica: *pro^uti domi*; 123. različica: *njemi* ‘njemu’) ter glagolska pripona *-no-* (< pslovan. **-nq-*) za sodobno knjižno *-ni-* (124. različica: *gor stano^uti* ‘vstati’). Ženskospolski množinski nikalni zaimek *nikše* ‘nobene’ v 118. različici se zapisuje tudi kot *ni še* (*ni še file rane neⁱ*), narečni sta obliki *ar* ‘ker’ (120. in 124. različica) in *idem* ‘grem’ (118. različica), v besedju pa ob panonizmih, npr. *oča* ‘oče’, *nadajala* ‘nadojila’, *tünjala* (< *tu nehala*) in *nijala* (< *nehala* < *nehati* ‘pustiti’ < **ne xajati* ‘ne brigati se’ (Bezljaj 1982: 219; Snój 2003: 441)), najdemo tudi madžarizma *file* < *fele* ‘vrsta’ < madž. *féle* ‘stran, polovica’ (Bezljaj 1976: 128) in *cintor* < madž. *cintere* ‘pokopališče’ (Bezljaj 1976: 65) ter v treh fonetičnih različicah (*jedno*, *jeno*, *jano* ‘eno’) zapisan hrvatizem. Kalk (*v*)*stani gori* ‘vstani’ imamo v 118., 120. in 124. različici. Težnjo približevanja knjižnemu jeziku kažeta veznika *daj* (< *kdaj*) za narečni *gda* ‘kdaj’ v pomenu ‘ko’ in *kaj* za narečni *ka* v pomenu ‘ko, ker’ v 118. različici (»*Kak naj stanem, daj ne morem, kaj me zemla dol teži*«), poknjiženo podobo pa ima osebni zaimek *jaz* (118., 119. in 124. različica), ki se v narečju sicer glasi *ge* (< *ges* < *jaz*).

Na območju števanovskega govora, katerega narečne značilnosti ponazarjamo na primeru balade, ki sta jo ista zapisovalca zapisala v Števanovcih 7. 3. 1970, je bilo dokumentiranih šest zapisov: trije so iz Slovenske vesi (128.,

⁵ V preostalih različicah tudi z *v*, npr. *biv* ‘bil’.

⁶ Ista oblika je v prvi vrstici zapisana s končnim *-m* (*san*); nedoslednosti v zapisu te oblike, ki se pojavlja v še dveh fonetičnih različicah (*sem*, *səm*), so opazne v vseh zapisih pesmi.

⁷ Omenjena dvojnost v zapisu je v preostalih različicah opazna v moškospolskih deležnikih *oženil* (*oženu* in *uženu*) ter *vzel* (*zev* in *ziew*).

129. in 130. različica), po en pa iz Sakalovcev (125. različica), Andovcev (122. različica) in Števanovcev (121. različica, navedena tule):⁸

1. La'nsko l'eto sem seuž'enu,
jeno mlado sem si z'ev.
2. Duže mi je ne' žive'la,
samo jeno l'eto dni.
3. Drügo mi je ne' nijala,
samo jeno de'te^ece.
4. Štero nemre krüja jesti,
a dojit ga skem ne ve'm.
5. Jaz pa idem ne ta cintor,
ne ta cintor žegnani.
6. »Draga ž'ena, goraj vstani,
jet to de'te^ece nadoj(t)!«
7. »Jaz pa nemrem gor vstanoti,
ar me zemla doj teži.«
8. Jaz pa idem pro^uti domi,
malo de'te sladko spi.
9. Marija ga je nadojila,
Jožef ga sam pozibav.

Za glasoslovje števanovskega govora je ob dvoglasniku *ej* za praslovanski stalno dolgi *jat* (*žive'la*, *ve'm*, *de'te*, *de'te^ece*) in dvoglasniku *ou* za stalno dolga *o* in nosni *o* – ta dvoglasnik je v pesmi poknjžžen (npr. *to*, *vstanoti*), razen enkrat (*pro^uti domi*) – značilen tudi diftong *ie* za staroakutirani *jat* in nosni *e*, novoakutirani *e* in polglasnik ter umično naglašeni *e* in polglasnik (*l'eto*, a tudi *jesti*; *z'ev* 'vzel'; *už'eno* 'oženil'; *ž'ena*). Nedoslednosti v njegovem zapisu opazimo še v 122. (*l'eto* in *leto*, *ženu*) in 130. različici (*l'eto*, *ženu* 'ženil'). V pesmi imamo *u* za *o* (*už'enu*), izstopa pa *e* za *a* v predlogu *na* v 5. kitici (*Jaz pa idem ne ta cintor, ne ta cintor žegnani*), česar v narečju ni najti, pač pa to pozna *e* za *a* v kazalnem zaimku *ta* zaradi *e*-jevske vokalizacije polglasnika (**t^h > ta > te(j)*). Preostale narečne glasoslovne značilnosti so enake tistim v seniški različici balade, le da se v števanovski različici končni *-m*, ki v narečju prehaja v *-n*, dosledno zapisuje z grafemom *m*, narečne premene *dn-* > *gn-* v primeru *dni* pa ni opaziti. Samoglasnik *o* za zaokroženi *a* v položaju pred zvočnikom imamo v prvoosebni obliki pomožnega glagola *biti* (*som* 'sem') v 130. različici.

⁸ V različicah pod številkami 122., 125. in 129. je zapisana ena (prva) kitica, ki ji sledi pripis, da je besedilo ali podobno ali z manjšimi jezikovnimi spremembami enako kot v (tu predstavljeni) različici 121. V različici 128 besedilo ni zapisano, iz pripisa pa izvemo, da je pevka (Julane Melcer, rojena Dončec (1904)) zapela tri kitice, podobne tistim v različici 121.

V oblikoslovju bistvenih razlik med števanovskimi in seniškimi različicami ni, izjema je le narečna orodniška oblika vprašalnega zaimka *kdo* (*s_kem* 's kom'), zapisana v drugi vrstici 4. kitice. Vprašalni zaimek *kaj* (narečno *ka*) v Porabju namreč nima sklanjatve. V besedju izstopa knjižni glagol *dojiti* za sicer narečno obliko *nadajati* 'dojiti'.

1.3 *Žalostna usoda treh sinov*

Balada *Žalostna usoda treh sinov* (SLP 254), ki je domnevno nastala v času od konca 18. do sredine 19. stoletja verjetno na Štajerskem po resničnem dogodku, zelo odmevni smrti treh sinov (Golež Kaučič 2007b: 253), ni razširjena po celotnem slovenskem ozemlju, pač pa se pojavlja v SV (Štajerska, Prekmurje, Porabje), JV (Bela krajina) in osrednji (Gorenjska, Dolenjska) Sloveniji, znana pa je tudi na Notranjskem. V prekmurskem narečnem prostoru so dokumentirane štiri različice, od tega tri v Porabju. Različici 25 z Gornjega Senika in 27 iz Slovenske vesi sta zapisala Julijan Strajnar in Zmaga Kumer, prvo 4. 3. 1970, drugo pa 28. 1. 1971, različico z Dolnjega Senika pod zaporedno številko 26, katere zapis navajamo v nadaljevanju, pa sta 13. 11. 1970 zapisala Zmaga Kumer in Valens Vodušek:

1. So oče meli sine tri,
kaj bi njih (v) pomo^uč bili,
kaj bi njih (v) pomo^uč bili,
na njegove stare dni.
2. Prvi sin je biv študent,
on je študirav dvanajst le^t,
on študirav dvanajst let,
na trinajsto mogu^umr^et.
3. Drugi sin je biv vojak,
on je služu deve^t le^t,
on je služu deve^t le^t,
na desejto mogu^umr^et.
4. Tretji sin je biv bolan,
on je ležo leto dan,
on je ležo leto dan,
sm^rtⁱ si je prosiv sam.
5. Podneh je klicav Jožefa,
pono^č paj milega Jezuša:
»Jezuš, Jezuš, Jezušček moj,
jaz sem žif in mrtef tvoj!«
6. So oče bili žalostni,
za svoje preljube sineke tri,
za svoje preljube sineke tri,
na veke so mu odrajžali,
za svoje preljube sineke tri,
na veke so mu odrajžali.

V pesmi je opaziti omahovanje v zapisu zaokroženega *ü* za *u* (*slüžu, drugi*) ter dvoglasnika *ej* za stalno dolgi *jat* (*umre't, le't in let*). Narečni so še dvoglasnik *ou* za stalno dolgi *o* (*pomo'č*); z dvema različnima grafemoma zapisani dvoglasnik *ej* iz stalno dolgega *e*, nosnega *e* in polglasnika (*deve't, desejto*); dvoustnični *-u*, zapisan z grafemom *v*, ter *-o < -l, -al* v edninskem moškospolskem deležniku (*biv, študirav, ležo*), medtem ko končaja-*u < -l* (*mogu, slüžu*) narečje ne pozna; po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* na koncu besede pred premorom (*žif, mrtef*) ter onemitev nenaglašenega *i-* (*meli 'imeli'*), mestoma tudi predloga *v*, na kar kaže njegov zapis v oklepaju (*(v) pomo'č*). Približevanje knjižnemu jeziku je opaziti pri *v* narečju ohranjenem zlogotvornem *r*, zapisanem skupaj s polglasnikom (*smærti*), glasoslovno poknjžene pa so še oblike *prosv* 'prosil', *dan, jaz* in *preljubi*, ki se v narečju glasijo *proso, den, ge* (*< ges < jaz*) in (*pre*)*lübi*.

V oblikoslovju izstopajo pridevniška končnica *-ega* za narečno *-oga* (*milega Jezuša*), raba tretjeosebne množinske oblike moškega spola v govoru o spoštovani osebi in tretjeosebna množinska zaimenska oblika *njih* za narečno dajalniško *njim* (*So oče meli sine tri, kaj bi njih (v) pomo'č bili [...]*), raba glagola možnosti v pomenu nujnosti (*[...] na trinajsto mogu_umre't 'moral'*) ter kratki nedoločnik namesto dolgega, kot je to v narečju (*[...] na desejto mogu_umre't*). Odmik od narečja je opaziti še pri vezniku *kaj 'da'* za narečni veznik *ka 'da'* ter v besedju, npr. *oče* za narečno *oča*, *bolan* za narečno *betežen*, *vojak* za narečno *so(l)dak*, *klicati* za narečno *zvati*, *podneh* za narečno *vodnek* 'podnevi', *ponoč* za narečno *vnoči*. Leksema *rajzati*, prevzetega iz srvnem. *reisen* 'potovati', narečje ne pozna.

V 25. (seniški) in 27. (števanovski) različici je dvoglasnik *ou* poenoglašen (*[...] v_pomoč bili [...]*), poknjženi dvoglasnik *ej* za stalno dolgi *jat* pa je opazen v rodilniku množine samostalnika *leto* (25. različica: *osem let in osem le't*; 27. različica: *dvanajst let in osam le't*). Čeprav so se v števanovskem govoru staroakutirani *jat* in nosni *e* ter novoakutirani in umično naglašeni *e* in polglasnik razvili v dvoglasnik *ie*, staroakutirani nosni *o*, novoakutirani in sekundarno naglašeni *o* pa v dvoglasnik *uo*, ta dvoglasnika v pesmi nista zapisana (*mew 'imel', proso 'prosil'*). V 27. različici najdemo še *a* za *e* (*osam 'osem'*), prehod soglasniške skupine *dn-* > *gn-* (*[...] na njegove stare gni*), srednji *l* za palatalni *l'* (*[...] za svoje prelube sine tri [...]*) ter onemitev vzglasnega *u-* > $\emptyset$ (*[...] na deveto mogu mret 'umreti'*). Narečni sta še pridevniška končnica *-oga* (*miloga Jezuša*) in tretjeosebna edninska dajalniška zaimenska oblika *njemi* (*< njemu*) za knjižno naslonsko *mu* (*[...] kaj bi njem v_pomoč bili [...]*), v besedju pa imamo leksem *oča* in panonizem *zvati* 'klicati'.

1.4 Pesmi o hudobni mačehi in siroti

Snov hudobne mačehe in sirote je predstavljena v treh tipih pesmi: *Mačeha in sirota* (SLP 256/A), *Mačeha in sirota* (SLP 257/B (*Sirota Jerica*)) in *Mačeha in sirota* (SLP 258/C (*Sveta Kristina*)). V Porabju je znan samo prvi tip pesmi, tj. 256/A, ki je po Slovenskem razširjen v treh podobah: prvi in drugi podtip (A1 in A2) najdemo samo na Štajerskem, v Prekmurju in Porabju, tretjega (A3) pa z izjemo Koroške in Bele krajine tudi drugod.

V prvi podtip, ki tematizira hudo mačeho, se uvrščajo tri porabske različice:⁹ prva, pod številko 10, je iz Števanovcev, druga, pod številko 11, z Verice - Ritkarovcev in tretja, pod številko 12, z Gornjega Senika. Njihove narečne značilnosti so že bile opisane (gl. Jakop 2007a: 898).

V drugi podtip z isto, a novejšo tematiko se uvrščata dve različici.¹⁰ Prva, pod številko 7, je z Dolnjega Senika in je precej poknjžena. Narečni so dvoglasnika *ej* za stalno dolgi *jat* ter *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*de'te, ce'le tri dni; na po^ulu, šlo^u*), vrinjeni *-j-* v srednjespolskem deležniku (*je najšlo*) ter protivni veznik *paj* ([...] *de'te kopalo ce'le tri dni, paj še do mamice prišlo ni*), na onemitev vzglasnega *v-* > $\emptyset$ pa kaže zapis (*v*)*zelo* v prvi vrstici tretje kitice.

V različici pod številko 8 iz Slovenske vesi je opaznih nekoliko več prekmurskih glasoslovnih značilnosti, kot so: *ü* za *u* (*prelüba mamica, krüheka, drügo mačijo* 'mačeho'); *u* za zlogotvorni *!* (*dugo* 'dolgo', *sunce* 'sonce'); dvoglasnik *ej* za stalno dolgi *jat* (*de'teuce, de'te, pole'vala* (< *lějo) 'polivala'), ki je mestoma tudi poenoglašen (*deteuce, dete, beli*); *i* in *a* iz ponaglasnega *e* (*mačija* 'mačeha'); srednji *l* za palatalni *!* (*prelübi mežnar*); *-j-* za *-h-* v položaju med vokaloma (*mačija* 'mačeha'); *f* za *v* v izglasju besede (*krf* 'kri'); vrinjeni *-j-* (*najšla*); prehod soglasniške skupine *kt-* > *št-* (*štera* 'katera') in *dn-* > *gn-* (*tri gni* 'dni'); onemitev nenaglasnega *i* (*maš* 'imaš', *blo* 'bilo') in *o* v prislovju (*tak* 'tako'). Pesem izkazuje tudi nekatere oblikoslovne značilnosti: končni *-i* (za knjižni *-u*) v mestniku ednine samostalnikov moškega in srednjega spola (*v grobi, na polji*), obliko velelnika *idi* 'pojdi', vprašalni zaimek *ge* 'kje' (< *gde*), zapisan kot *gje*, in prislov *ta* 'tja'.

V tretji podtip, v katerem mati usliši tožbo otroka o grdem ravnanju mačeha tako, da ga vzame k sebi v smrtno domovanje, se uvršča sedem različic: štiri (42., 43., 45. in 46.) so z Gornjega Senika, po ena pa z Dolnjega Senika (44.), iz Slovenske vesi (47.) in z Verice - Ritkarovcev (48.), ki je navedena tule. Vse različice, ki imajo različne zapisovalce, so bile zapisane v istem času (1970), le zapis Julijana Strajnarja in Zmage Kumer z Verice - Ritkarovcev, ki ga navajamo kot primer dokaj narečno obarvane seniške različice balade, je mlajši (5. 2. 1972):

1. »De'tece ti malo,
mamco si zgibilo,
mamco si zgibilo,
de'tece.
2. Ti maš drügo mamco,
ti maš drügo mamico,
mačijjo.«
3. De'tece pravilo:
»Ona nej tak mila,
ona nej tak mila,
kok ste vi.

⁹ Vse tri različice so bile zapisane v istem času (1970), imajo pa različne zapisovalce.

¹⁰ Obe sta bili zapisani v približno istem času (1970, 1971), imata pa različne zapisovalce.

4. Ona mene češe,
kri po lici teče,
kri po lici teče,
mamica.
5. Puca mi punčule,
me po glavi tuče,
me po glavi tuče,
mačija.
6. Krüjek meni reže,
trikrat me pogledne,
trikrat me pogledne,
mačija.
7. Vi ste mi rezali,
s_srca radi dali,
s_srca radi dali,
mamica.«

Pesem izkazuje glasoslovne značilnosti prekmurskega narečja, kot so *ü* za *u* (*drügo*, *krüjek* 'kruhek'); *u* za zlogotvorni *ŭ* (*tuče* 'tolče'); diftong *ej* za stalno dolgi *jat* (*de^etece*, *re^eže*); *i* iz ponaglasnega *e* in prednaglasnega *u* (*mačija* 'mačeha', *zgibilo* 'izgubilo'); *j* za *h* v položaju med vokaloma (*krüjek*, *mačija*) ter onemitev nenaglašene *i*- (*maš* 'imaš', *zgibilo* 'izgubilo') in *-o* v prislovu *tako* (*tak*).

Narečne oblikoslovne posebnosti so mestnik ednine samostalnikov srednjega spola na *-i* za knjižni *-u* (*po lici*), zanikana oblika 3. osebe ednine glagola *biti* z refleksom *jata* ([...] *ona nej tak mila* [...]), tretjeosebna sedanjiška oblika glagola *pogledati* (*pogledne*) ter primerjalni veznik *kok* (< *kak*) 'kot'. V leksiki ob panonizmu *praviti* 'reči' najdemo germanizma *pucati* 'čistiti' (< nem. *putzen*) in *punčoli* 'čevlji' (< nem. *Bundschuh*) ter knjižna leksema *mamica* z različico *mamica* za narečno *mati* in *kri* za narečno *krv*.

Tudi v preostalih seniških različicah pesmi imamo dvoglasnika *ej* za *jat* in *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*re^eže*, *de^etece*, *de^ete*; *to^u*, *ro^ukica*, *ne bo^udo*), ki sta mesotoma tudi poknjžena (43. različica: *ne bodo*; 44. različica: *za rokico*; 45. različica: *dete*, *detece*, *za rokico*); *ü* za *u* (*drügo*, *poslüšalo*); *e* za polglasnik (42. in 45. različica: *k_umeši*); srednjejezični *l* za palatalni *l̥* (npr. *pelali*, *pošila* 'pošilja'); *j* za *h* v položaju med vokaloma (*mačija*, *krüja*); onemitev nenaglašene *i*- (*maš*, *zgubilo*) ter *-o* v prislovu *tako* (*tak*). V 45. različici imamo dvoglasnik *uj* za po naglasnem umiku naglašeni *u* (*spu^uste* 'spustite'), dvoglasnik *ej* za dolgi *e* (*prelüble^eno* 'preljubljeno'), *a* za nenaglašeni *e* (*krüjaka* 'kruheka') ter po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* v izglasju besede (*krf* 'kri', a tudi *krv*). Primer za onemitev vzglasnega *v*- najdemo v 45. in 46. različici (*gor stali* 'vstali', *stala* 'vstala'); v prvi je leksem *mačeha* zapisan v treh fonetičnih različicah (*mačija*, *mačēja* in *mačeha*).

Narečne značilnosti se kažejo tudi v oblikoslovju. V 45. različici najdemo mestnik množine samostalnikov srednjega spola na *-aj* (*po licoj* < *po licah*), vprašalni prislovni zaimek *gde* 'kje' (< *k_ude) ([...] *gde so naša mati* [...]) in narečni prislov *ta* 'tja' ([...] *naprej me ta pošila* [...]), v 44. pa orodnik ednine osebnega

zaimka *jaz* na *-ov* (*nad menov*), primerjalni veznik *kak* ‘kot’ (»*Ona nej tak draga, kak vi ste bili mamca* [...]), časovni veznik *da* ‘ko’ (< *gda* < *kda*) (*Ona da me češe, mi kri po licu teče* [...]), zanikano obliko 3. osebe ednine glagola *biti* z refleksom *jata* (»*Ona nej tak draga* [...]) ter ponavljalni glagol *pošikavle* ‘suva’. Poseben način zanikanja pomožnega glagola *biti* je izkazan tudi v 2. vrstici pete kitice v 43. različici ([...] *to^u je neⁱ* [...] ‘ni’), kjer imamo še primer velelnika *idi* za knjižno *pojdi* ([...] *ti idi domov* [...]) ter množinsko govorjenje o odsotni spoštovani osebi (»*Mamca so zaspali* [...]).

V besedju ob panonizmih, npr. *oča, krv* ‘kri’, *popejvali* ‘peli’, *pošikniti* ‘suniti, pahniti’, *srakica* ‘srajca’, *škrinja* ‘krsta’, najdemo še madžarizem *cintor* ‘pokopališče’ ter iz prevzete osnove tvorjeni leksem *popeglati* ‘polikati’ (< bav. avstr. *pögehn*). Kalk *gor vstali* (po nem. *aufstehen*) imamo v 43. in 45. različici. Zapisa *kriij* ‘kri’ v 3. vrstici 4. kitice v 44. različici ([...] *mi kriij po licu teče* [...]) in *poširavle* ‘suva’ za nar. *pošikavle* ‘suva’ v 2. in 3. vrstici 8. kitice ([...] *naprej me poširavle, naprej me poširavle* [...]) sta verjetno posledica nejasnega izgovora pevke.

Krajevni govor Slovenske vesi, kjer je bila zapisana 47. različica, ima ob diftongu *ej* za stalno dolgi *jat*, zapisanem z dvema grafemoma (*dé^ete, lé^opo, popejvali, rejže*), in diftongu *ou* še dvoglasnika *ie* za staroakutirani nosni *e*, novoakutirani in umično naglašeni *e* ter polglasnik in *uo* za staroakutirani nosni *o* ter novoakutirani in umično naglašeni *o*, ki pa sta v zapisu poenoglašena (npr. *ona, mene, teče* za narečno *uona, miene, tieče*). V pesmi najdemo *ü* za *u* (*drügo*), *e* za polglasnik (*vzeme* ‘vzame’), *i* za ponaglasni *e* (*mačija* ‘mačeha’), *j* za *h* v položaju med vokaloma (*mačija, krijece* ‘kruhece’) in po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* v položaju pred nezvenečim soglasnikom (*glafco* ‘glavico’). V oblikoslovju izstopajo narečni *-i* (za knjižni *-u*) v mestniku ednine samostalnikov srednjega spola ([...] *mi krv po lici teče* [...]), *-ov* v orodniku ednine zaimenske sklanjatve (*nad meno^o*) ter poudarjena zanikana tretjeosebna množinska oblika pomožnega glagola *biti* (»*Nej so mi tak mili* [...] ‘niso’), v besedju pa ob panonizmu *popejvati* ‘peti’ najdemo še iz prevzetih osnov *gvant* (< srvnem. *gewant* ‘(boljša) obleka’) in *kuš, kušek* (< srvnem. *kuss* ‘poljub’) izpeljana leksema *gvantec* in *küševati* ‘poljubljati’.

1.5 Zapuščene sirote

Balada *Zapuščene sirote* je znana samo na Štajerskem, v Prekmurju in Porabju. Razširjena je v dveh podobah. V prvi (SLP 261/A), ki jo potrjujeta dve različici, ena iz okolice Celja, druga pa iz Frama, je ohranjena srednjeveška pravna prvina, ki je določala oblast brata nad sestro, ko je ta postala vdova, in nad njenimi otroki (prim. Golež Kaučič 2007a: 373). Drugi tip balade (SLP 261/B), ki tematizira obsodbo sirot na slabo ravnanje znotraj družine po smrti matere, je dokumentiran samo v Prekmurju (dva zapisa iz Turnišča) in Porabju.

V Porabju so štirje zapisovalci v približno istem času (1970, 1971?) na Gornjem Seniku zapisali tri različice pesmi, katerih jezikovno podobo je že osvetlila Tjaša Jakop (2007b: 900).

1.6 *Nezvesta gospa s tremi stražarji*

Balada *Nezvesta gospa s tremi stražarji* (SLP 267/B) je bila prvotno družinska balada z motivom nezvestobe in kaznijo zanjo, odsevajoča pogled preprostega človeka na grajsko gospodo. V spremenjeni obliki, potem ko je postala šaljiva ljubezenska pesem, v kateri dekle vabi fanta na vasovanje, dogajanje pa je bilo preneseno iz grajskega v vaško okolje, pa se je od konca 19. stoletja hitro razširila po vsem slovenskem ozemlju (prim. Klobčar 2007: 443). V Porabju so v letih 1970–1972 štiri različni zapisovalci zapisali sedem različic. Pet jih je z Gornjega Senika (39., 40., 41., 44. in 45.), po ena pa z Dolnjega Senika (42.) in iz Andovcev (46.). Narečne značilnosti ponazarjamo na primeru zapisa Gustla Labricza (1971) z Gornjega Senika pod zaporedno številko 44:

1. Tam dol na ravnom poli
stoji en beli grad.
2. Al z_grada doli gleda
ena mlada deklina.
3. Pod gradom pa špancira
eden mladi, mladi fant.
4. »Hodi, fant, gor k_meni,
daj sama sem doma!«
5. »Ne bom šow gor k_tebi,
daj se bojim zaspat!«
6. »Nič se ne boj zaspati,
ar mam jaz prebudinčke tri!
7. Ta prvi mi zapoje,
da urca pownoči.
8. Ta drugi mi zapoje,
je urca dve al tri.
9. Ta tretji mi zapoje,
se dela be'li dan.«

Pesem je dokaj približana knjižnemu jeziku. Narečna diftonga *ej* za stalno dolgi *jat* in *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* sta poenoglašena (*beli grad*, *dve*; *na ravnom poli* 'polju'), razen enkrat (*be'li dan*), poknjizen je zaokroženi *ü* za *u* (*ta drugi*), ohranjata pa se narečna srednji *l* za palatalni *l̥* (*na ravnom poli*) ter dvoustnični *-u* < *-l*, zapisan z grafemom *w*, v edninskem moškospolskem deležniku (*šow* 'šel'). Dvoustnični *-u-* je tudi zvočniška varianta *-l-* v zvezi *-ou-* med soglasnikoma iste besede (*pownoči*). Najdemo še onemitev nenaglašene *i* (*mam* 'imam', *al* 'ali', *dol* 'doli'). Narečne značilnosti v oblikoslovju so: *-i* (za knjižni *-u*) v mestniku ednine samostalnikov srednjega spola (*na* [...] *poli* 'polju'); *-om* v mestniku ednine pridevnikov sre-

dnjega spola¹¹ (*na ravnom poli*); določna oblika pridevnika namesto nedoločne (*mladi fant*); velelniška oblika (*h*)odi za knjižno *pridi*; členek *ta* pred vrstilnim števnikom v funkciji samostalniške besede (*ta prvi, ta drugi, ta tretji*); veznika *da(j)* (< *gda*) ‘ko’ in *ar* ‘ker’ (< pslovan. *a-že (Bezljaj 1976: 5)).

V besedju ob narečnem leksemu *deklina* ‘dekle’ najdemo še zastarelo obliko prislova *doli* ‘dol’ (*Al z_ grada doli gleda [...]*), prek nem. *spazieren* ‘sprehajati se’ (< it. *spaziare* ‘bloditi, postopati’) prevzeti leksem *špancierati* za narečno *špancerati* in *špancerati*, kar potrjujejo 39., 42. in 46. različica, knjižne pa so še oblike in besede *fant* (nar. *pojeb*), *zapoje* (nar. *spopejvle*), *nič* (nar. *nika, nikaj*), *urca* (< *urica*) (nar. *vōra*) in *dan* (nar. *den*). Leksem *prebudinček* ‘petelinček’ ([...] *ar mam jaz prebudinčke tri!*) v prekmurščini ni znan, prav tako ne za isti pomen izpričana leksema *preboliček* in *prebudiček*, ki ju najdemo v 41. ([...] *ker mam jaz preboličke tri!*), 45. ([...] *ar mam prebudičke tri!*) in 46. različici ([...] *da jaz mam prebudičke tri*). Domnevno gre za novotvorjenke.

V preostalih različicah pesmi se v besednih zvezah *beli grad* in *beli dan* diftong *ej* ohranja (*be^li grad, be^li dan*), sicer pa na omahovanje v zapisu diftongov kažeta primerara števnik *dve* (*dveⁱ* – 42., 45. in 46. različica; *dve* – 40. različica) in samostalnika *polje* (*na po^li* – 40. in 45. različica; *na poli* – 39., 41., 42. različica). Samoglasnik *ü* za *u* imamo v 40., 42. in 45. različici ((*ta*) *driügi*), onemitev vzglasnega *h* -> $\emptyset$ v 41. (»*Odi, fant, gori k_meni* [...]) in 46. različici (»*Fant, ⁱodi gori k_meni* [...]),¹² primer za feminizacijo samostalnika srednjega spola v 45. različici (*Doj z_ okne mi pa gleda [...]*), velelnik *idi* ‘pojdi’ pa v 46. različici ([...] *paj idi zdaj domov!*). V besedju ob narečnem prislovu *doj* ‘dol’ (45. različica), zastareli obliki prislova *gori* ‘gor’ ([...] *gori k_meni* [...], [...] *gori k_tebi* [...]) – 41. in 46. različica) ter hrvatizmu *jeden, jen, jedna, jena* ‘eden, en, ena’ izstopajo še členek *paj* za knjižni *pa* (45. in 46. različica), prislov *štista* ([...] *da je štista, štista beili dan* [...]) za narečno *ščista* ‘čisto, popolnoma’ in kalk *stani gori* (*Fant, zdaj paj stani gori* [...]) v 46. različici. Težnjo približevanja knjižnemu jeziku kaže veznik *daj* (< *kđaj*) za narečni *gda* ‘kdaj’ v pomenu ‘ko’, v pesmih poknjižena sta končni *-n* za *-m* (*tam*) ter zanikana prvoosebna prihodnjiška oblika pomožnega glagola (*ne bom* za narečno *nemo*), knjižne pa so še oblike in besede *petelinček* (nar. *kokotek*), *ker* (nar. *ar, ka*), *jaz* (nar. *ge* < *ges* < *jaz*) in *ura* (nar. *vōra*).

1.7 Nevesta detomorilka

Balada *Nevesta detomorilka* (SLP 286), ki tematizira detomorilstvo nezakonske matere, je v 188 različicah, od katerih jih je sedem iz Porabja, razširjena po celotnem slovenskem etničnem ozemlju. Porabski zapisi z Gornjega Senika (132., 136., 138. različica), z Verice - Ritkarovcev (133.,¹³ 135., 139. različica) ter iz Slovenske vesi (137. različica) so iz let 1970 in 1971 ter so delo Zmage Kumer, Valensa Voduška, Julijana Strajnarja in Mirka Ramovša.

¹¹ V vseh preostalih različicah v tem primeru zapisane končnice *-oj* (*na ravnoj poli*) seniški govor ne pozna. Končnica *-oj* se v prekmurščini namreč pojavlja samo v dajalniku in mestniku pridevnikov ednine ženskega spola.

¹² Zapis *iodi* (za narečno *uodi* ‘hodi’) morda kaže na števnanovski diftong *uo* za staroakutirani nosni *o* ter novoakutirani in umično naglašeni *o*, potrjen še v prvi vrstici druge kitice (*Dol z_ iokna mi paj gleda* [...]).

¹³ Ta različica je izvorno z Gornjega Senika (Golež Kaučič idr. 2007: 660).

Kot primer seniške različice balade navajamo zapis Valensa Voduška z Gornjega Senika (3. 3. 1970) pod številko 132:

1. Mladi ovčar ovce pasu
na zeleni travnikaj.
2. K_njemi prišlo malo de'te:
»Vi ste pravi vüjec moj!«
3. »Kak bi to^u mogo^uče bilo,
ka bi jaz tvoj vüjec biw?
4. Samo edno sestro imam,
štera ravno sneja je.«
5. Ovčar ovce domov žene,
malo de'te za njim gre^l.
6. Ovčar ovce v_štalo ženi,
malo de'te za njim gre^l.
7. »Dober večer, gostüvanci,
samo mojej materi ne^l.«
8. Starešina de'te pita:
»Štero je tvoja mati?«
9. »Moja mati ravnoč to^u je,
ko ti le'pi venec ma.«
10. »Če mi vi to ne verjete,
naj vam poje li kokot,
šteri küjan ino pečen,
naj zapoje on trikrat.«
11. Koko^ut je na okno skočo
paj zapoje je trikrat.
12. Gostüvanci se prestrašjo,
snejo je odneso vrag.

Ostale kitice recitira:

13. »Niste meli samo mene,
saj ste meli skrajne tri.
14. Prvo de'te porodila
pär toj bistroj vodici.
15. Tisto de'te tam vmorila
pär toj bistroj vodici
16. Drügo de'te porodila
pär tom küpčeki gnoja.

17. Tisto de'te tam nijala,
pər tom kŭpčeki gnoja.
18. Mene ste pa porodili,
vu toj votloj bŭkvici.
19. Mene ste tud tam nijali
vu toj votloj bŭkvici.
20. Marija mi je mati bila,
Jezuš mi je oča biw.
21. Marija mene nadajala,
Jezuš me je zibaw sam.«

Pesem izkazuje nekaj tipičnih prekmurskih glasoslovnih značilnosti, kot so: zaokroženi *ü* za *u* (*bŭkvici*, a tudi *bukvici*, *drŭgo*, *gostŭvanci*, *kŭjani*, *kŭpčeki*); *ej* za stalno dolgi *jat* (*de'te*, *le'pi*); *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^u*, *koko^ut*, *mogo^uče*, a tudi *to*, *kokot*, *bilo*); *ej* iz stalno dolgega *e*, nosnega *e* in polglasnika (*greⁱ* 'gre'); *e* za novoakutirani polglasnik (*sneja* 'snaha'); *i* za prednaglasni *e* (*nijala* < *nehala* 'pustila'), *jat* (*li* < *le* 'le') in naglašeni tematski *e* v osebilo dvozložnih glagolov (*Ovčar ovce v štalo ženi* 'žene');¹⁴ po izgovoru zapisani zvočnik *v-* za vzglasni *u-* (*vmorila* 'umorila'); protetični *v-* (*vŭjec* 'ujec'); onemitev izglasnega *-h* > $\emptyset$ (*na zeleni travnikaj*); prehod *h* > *j* v izglasju ali med vokaloma (*na zeleni travnikaj*; *sneja* 'snaha', *kŭjan* 'kuhan', *nijala* 'pustila'); prehod soglasniške skupine *kt* > *št* (*štera* 'katera', *štero* 'katero'); onemitev nenaglašene *i* (*ma* 'ima', *meli* 'imeli', a *imam*, *tud* 'tudi') in *o* v prislovu *kako* (*kak*). Po izgovoru se zapisuje *-l* v edninskem glagolskem deležniku moškega spola (*skočo*, *odneso*), medtem ko končaja *-u* (*pasu* 'pasel') narečje ne pozna. Dvoustnični *-u* (< *-l*) je zapisan z grafemom *w* (*biw*, *zibaw*). Odstopanja od narečja imamo pri končnem *-m*, ki v narečju prehaja v *-n* (*vam*, *tam*, *sam*, za *njim*), narečni zlogotvorni *r* pa se zapisuje s polglasnikom kot *ər* (*pər* < *pr* < *pri*).

Narečne značilnosti se kažejo tudi v oblikoslovju, npr. mestnik množine samostalnikov moškega spola na *-aj* (< *-ah*) (*na zeleni travnikaj*); dajalnik in mestnik ednine samostalnikov in zaimkov moškega spola na *-i* (za knjižni *-u*) (*k nje-mi*, *pər tom kŭpčeki*); mestnik ednine kazalnega zaimka moškega spola na *-om* (*pər tom* 'pri tem'); dajalnik in mestnik ednine pridevnikov ženskega spola na *-oj* (*samo mojoj materi ne'*; *pər toj bistroj vodici*; *vu toj votloj bŭkvici*); mestnik ednine kazalnega zaimka ženskega spola na *-oj* (*pər toj* 'pri tej'); veznik *ka* za knjižni *da* (*Kak bi to^u mogo^uče bilo*, *ka bi jaz tvoj vŭjec biw?*), *paj* za knjižni *pa* (*Koko^ut je na okno skočo paj zapojo je trikrat*) in *ino* za knjižni *in*, *pa* ([...] *šteri kŭjan ino pečen* [...]); členek zanikanja *ne* ima obliko z refleksom *jata* (*ne'*); predlog *vu* 'v'.

Poknjiženi sta poudarjena tretjeosebna sedanjiška oblika glagola *biti* ([...] *štera ravno sneja je.*) in zanikana drugoosebna množinska oblika istega glagola

¹⁴ Ta *e* je v narečju zelo ozek in domnevno zato zapisan z grafemom *i*. Enak zapis je opaziti še v moškospolskem kazalnem zaimku *ta*: *ti leipi venec* (< *te* 'ta' < *ta* < *t_h).

(*Niste meli samo mene* [...]), ki se v narečju glasita *ge(j)* 'je' oz. *ste nej* 'niste'.

V besedju ob panonizmih, npr. *oča* 'oče', *nadajala* 'nadojila', *pita* 'vpraša', *ravnoč* 'ravno', *vüjec* 'materin brat', *starešina* 'poročna priča', *gostüvanci* 'svatje', *nijala* 'pustila' (< *nehati* 'pustiti' < *ne xajati 'ne brigati se' (Bezljaj 1982: 219; Snoj 2003: 441)), najdemo tudi prevzeti leksem *štala* (it. *stalla* < germ. *stalla (Bezljaj 2005: 105)). Poknjženo podobo imata osebni zaimsek *jaz* in glagol *peti*, ki se v narečju glasita *ge* (< *ges* < *jaz*) in *popejvati*.

V preostalih seniških različicah imamo še *ö* za *e* v položaju za ustničnikom in pred *r* (*vörjete* 'verjamate' – 133. različica); *o* za po naglasnem umiku naglašeni zaokroženi *a* (»Kok bi to mogoče bilo [...] – 135. različica); *i* za nenaglašeni *e* (*Či mi vi to na verjete* [...] – 139. različica); *e* za nenaglašeni *i* ([...] *naj koko^ut na okno sko^uči in zapoje jen trikrat.*« – 139. različica); za seniški govor neobičajni dvoglasnik *ie* za umično naglašeni *e* (*sⁱestra, pⁱečen* 'pečen', *mⁱene* – 136., 138., 139. različica); po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* pred nezvenečimi soglasniki (*ofčar, ofce, f hižo*, a tudi *ovčar, ovce* – 133. različica; *ofce* in *ovce* – 138. različica); mestnik ednine samostalnikov moškega spola na *-ej* (< *-ě*) (*na travnikej* – 135. različica) in pridevnikov moškega spola na *-om* (*na zelenom travniki* – 133., 136. in 138. različica); pridevniško končnico *-oga* (*prvoga, drugoga, tretjoga* – 133., 136., 138. in 139. različica); členek *paj* 'pa', veznik *nego* 'ampak', množinsko govorjenje o odsotni spoštovani osebi (»*Gje so pa tvoja mati?*« – 133. različica); panonizma *popeⁱvati* 'peti' in *hiža* 'hiša'. Narečni vprašalni zaimsek *ge* 'kje' (< *gde*) se zapisuje kot *gje*, narečni veznik *ka* 'da' pa kot *kaj*. V 138. različici je z dvema grafemoma zapisan dvoglasnik *ej* za dolgi *jat* (*de^ete* in *dejte, lejpi*), dvoglasnik *ou* za dolgi *o* in nosni *o* je ponekod poknjžen (*mogoče* – 135. in 136. različica; *to* – 136. in 139. različica), dvoustnični *-u* < *-l* v edninskem moškospolskem deležniku pa se zapisuje tudi z grafemom *v* (*biv* – 135., 138. in 139. različica).

Zapis iz Slovenske vesi (različica 137), ki je delo Zmage Kumer in Valensa Voduška (16. 11. 1970), je primer balade z območja porabskega števanovskega govora:

1. Ofčar je paj ofce paso
na zelenom travniki.
2. K_njem je prišlo malo dejte:
Vi ste pravi vüjec moj.«
3. »Kak bi to^u mogoče bilo,
kaj bi jaz tvoj vüjec biv?«
4. Ofčar ofce domov žene,
dejte je paj za njim šlo.
5. Ofčar ofce v_uštalo zapre,
dejte je paj v_uhižo šlo^u.
6. »Dober večer, gostüvanci,
samo mojej materi nej!«

7. Starišina pita de^{te}:
»G(j) je ti svojo mater maš?«
8. »To^o so ravnoč mati moja,
ka te be^{li} venec ma.
9. Prvoga je porodila
pri jednom šipkovom grmej,
prvoga je tam püstila
pri tom šipkovom grmej.
10. [...]
  - [...]
  - Paj ga tüdi tam püstila
pri tom šipkovom grmej.
11. Drugoga je porodila
pri ednoj bistroj vodici,
paj ga tüdi tam püstila
pri tistoj bistroj vodici,
paj ga tüdi tam püstila
pri tistoj bistroj vodici.
12. Mene je paj porodila
pri ednoj votloj bükvici,
paj me tüdi tam nihala
pri toj votloj bükvici,
paj me tüdi tam nihala
pri toj votloj bükvici.«

Za glasoslovje števanovskega govora sta ob zaokroženem *ü* za *u* (*tüdi*, *pri toj votloj bükvici*), dvoglasniku *ej* za stalno dolgi *jat*, zapisanem z dvema grafemoma (*dejte* in *de^{te}*, *pri tom šipkovom grmej*), in dvoglasniku *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^o*, *mogo^oče*, *šlo^o*, a tudi *šlo*), samoglasnikih *e* za polglasnik (*te* ‘*ta*’ < *ta* < *ṭ) in *i* za nenaglašeni *jat* (*starišina*) značilna tudi dvoglasnik *ie* za staroakutirani *jat* in nosni *e* ter novoakutirani in umično naglašeni *e* in polglasnik ter dvoglasnik *uo* za staroakutirani nosni *o* in novoakutirani ter sekundarno naglašeni *o*, ki sta v pesmi poenoglašena (npr. *mene*, *moj*, *dober*, *moja*, *vodici*). S *f* se po izgovoru zapisuje zvočnik *v* v položaju pred nezvenečim soglasnikom (*ofce*, *ofčar*, a tudi *ovčar*), z *v* pa tudi dvoustnični *u* < *-l* v edninskem moškospolskem deležniku (*biv* ‘*bil*’). V pesmi najdemo protetični *v*- (*vüjec*), onemitev nenaglašene *i* (*maš*, *ma* ‘*imaš*, *ima*’; *k njem* ($\emptyset$ < *-i* < *-u*)) in *o* v prislovu *kako* (*kak*). V oblikah in besedju med seniško in števanovsko različico ni bistvenih razlik, morda omenimo le končnico *-ej* (< *-ě*) (*pri jednom šipkovom grmej* [...] – [...] *pri tom šipkovom grmej*) v mestniku ednine samostalnikov moškega spola, ki se ohranja tudi v Slovenski vesi.

1.8 Obsojena detomorilka

Balada *Obsojena detomorilka* (SLP 287) je razširjena po vseh slovenskih pokrajinah. V Porabju je znana v dveh različicah z Gornjega Senika. Prvo, ki ima

zaporedno številko 69 in jo navajamo v tem prispevku, sta 4. 3. 1970 zapisala Julijan Strajnar in Zmaga Kumer, drugo, z zaporedno številko 70, pa je 26. 1. 1971 zapisala Zmaga Kumer.

1. Dekla sinka porodila,
vrgla ga je v_Moravo, -ravo
dekla sinka porodila,
vrgla ga je v_Mora-, Moravo.
2. Morava je bistra voda,
vrgla ga je v_Donavo, -navo,
Morava je bistra voda,
vrgla ga je v_Dona-, Donavo.
3. Donava je vetna voda,
vrgla ga je na su-, na suho,
Donava je vetna voda,
vrgla ga je na su-, na suho.
4. »To^u te prosim, lubi fantič,
da naj ne bom sojena, -a, -a,
to^u te prosim lubi fantič,
da naj ne bom soje-, sojena!«
5. »To^u ti drügo ni pomoči
kot lublanske visance, -e, -e,
to^u ti ti drügo ni pomoči
od ljubljanske visan-, visance.«
6. Visance so zaškripale,
düšo je pa šatan vz^{ew},
visance so zaškripale,
düšo je pa šatan, šatan vz^{ew}.

Pesem je dokaj približana knjižnemu jeziku. Nekaj narečnih značilnosti najdemo v glasovju, *ü* za *u* (*drügi*, *düšo*, toda *na suho*, *lubi*); dvoglasnik *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^u*, *pomo^uči*, a tudi *pomoči*); za števanovski govor tipični dvoglasnik *ie* za staroakutirani nosni *e* (*vz^{ew}* 'vzel'); z grafemom *w* zapisani dvoustnični *u* < -*l* v edninskem moškospolskem deležniku (*vz^{ew}*) ter srednji *l* za palatalni *ľ* (*lubi*, *lublanske*, a tudi *ljublanske*). Posebnosti v besedju so panonizem *dekla* 'dekle', iz narečnega glagola *visiti* 'viseti' tvorjeni leksem *visance* 'vislice' ter iz madžarščine prevzeti leksem *šatan* 'satan' (< madž. *sátán*).

Tudi druga seniška različica balade je precej poknjžena. V glasoslovju imamo *ü* za *u* (*na süho*, *drügo*, *düša*, toda *ljubi*), dvoglasnik *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^u*, *pomo^uči*, a tudi *pomoči*), z grafemom *v* zapisani dvoustnični *u* < -*l* v edninskem moškospolskem deležniku (*vzev* 'vzel'), v predhodni različici izpričani narečni leksemi *dekla*, *visiti* in *šatan* pa so poknjženi (*Dekle sinka porodila* [...] – *Vislice so zaškripale, düšo je pa satan vzev* [...]).

2 ZAKLJUČEK

Z analizo narečnih prvin v porabskih družinskih baladah ugotavljamo, da tovrstno ljudsko pesemsko izročilo ni najprimernejše kot študijsko gradivo za raziskovanje narečja. Ljudska pesem, ki nastaja in živi skupaj z melodijo in ki se zaradi ustnega prenašanja lahko spreminja in poraja vedno nove različice, je »samosvoja besedno-glasbena umetnina« (Kumer 2002: 11). Odsotnost narečnih prvin v pesniškem jeziku pripomore k razumljivosti besedila, prav to pa pesmi omogoča njeno razširjanje oz. prehajanje iz ene pokrajine v drugo, iz enega narečja v drugo.¹⁵ Nekatero v analizo zajete balade (npr. 248/20, 22; 252/117, 121; 286/132, 137), zapisane v podeželskih naseljih Porabja, sicer izkazujejo tipične prekmurske glasoslovne, oblikoslovne in leksične značilnosti, kot jih poznamo iz izkustva in izsledkov znanstvenih preučevanj gornjeseniškega in števanovskegaaporabskega govora,¹⁶ spet druge (npr. 248/19; 254/26; 256/A2/7; 267/B/44, 45, 46; 287/69, 70) pa prehajajo ali v nadnarečni (pokrajinski) jezik ali pa so že dokaj približane knjižnemu jeziku. Izsledki raziskave tako potrjujejo ugotovitve Tjaše Jakop (2006: 68), da je v večini primerov ljudskih pesmi bolje govoriti o njihovi pokrajinskosti kot pa narečnosti.

KRAJŠAVE

germ. – germansko; **madž.** – madžarsko; **nem.** – nemško; **pslovan.** – praslovensko; **srvnem.** – srednjevisokonemško; **stcslovan.** – starocerkvenoslovensko

VIRI IN LITERATURA

- Bezljaj 1976** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Mladinska knjiga, 1976.
- Bezljaj 1982** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika II: K–O*, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Mladinska knjiga, 1982.
- Bezljaj 2005** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Založba ZRC, 2005.
- Golež Kaučič 2007a** = Marjetka Golež Kaučič, Zapuščene sirote (261/A), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 373.
- Golež Kaučič 2007b** = Marjetka Golež Kaučič, Žalostna usoda treh sinov (254), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 253.
- Golež Kaučič idr. 2007** = Marjetka Golež Kaučič – Marija Klobčar – Zmaga Kumer – Urša Šivic – Marko Terseglav, *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007.
- Jakop 2006** = Tjaša Jakop, (Nad)narečna podoba slovenske ljudske pripovedne pesmi, *Jezikoslovni zapiski* 12.1 (2006), 51–69.
- Jakop 2007a** = Tjaša Jakop, Dialektološke analize izbranih tipov pesmi: Mačeha in sirota (256/A1), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 895–898.

¹⁵ O problematiki ugotavljanja (ne)narečnih prvin ljudskih pesmi je pisala T. Jakop (2006: 52, 54; 2007c: 24).

¹⁶ Narečnih skladenjskih značilnosti zaradi metrike in poetike same skorajda ni mogoče ugotavljati.

- Jakop 2007b** = Tjaša Jakop, Dialektološke analize izbranih tipov pesmi: Zapuščene sirote (261/B), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 900.
- Jakop 2007c** = Tjaša Jakop, Jezikovna podoba in narečna analiza pete knjige Slovenskih ljudskih pesmi (SLP5), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 24.
- Klobčar 2007** = Marija Klobčar, Nezvesta gospa s tremi stražarji (267/B), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 443.
- Kumer 2002** = Zmaga Kumer, *Slovenska ljudska pesem*, Ljubljana: Slovenska matica, 2002.
- Logar 1974** = Tine Logar, Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem (glasoslovna skica), v: *X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Tine Logar, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, 1974, 53–57.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- SLA 1.2** = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina), 2: komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- SLP = Golež Kaučič idr. 2007.**
- Snoj 2003** = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- Terseglav 2007** = Marko Terseglav, Z roparjem omožena (Kata, Katalena), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 119.
- Zorko 1998** = Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 1998 (Zora 6).

SUMMARY

The dialectal image of family ballads from the Porabje region

The paper presents the findings of a dialectal analysis of the Porabje family ballads published in the fifth book of *Slovenske ljudske pesmi* (GNI SAZU, 2007). The book encompasses 54 types (with 857 variants) of narrative poems thematizing family destinies. In Porabje, where seven villages are inhabited by members of the Slovenian minority, eight types of family ballads, with 59 variants, were recorded. These discuss marrying a brigand and a murderer (*Z roparjem omožena* (248)), the death of a mother (*Vdovec na ženinem grobu* (252) and *Zapuščene sirote* (261B)), the death of sons (*Žalostna usoda treh sinov* (254)), the wicked stepmother and the stepchild's grievous fate (*Mačeha in sirota* (256A1, 256A2, 256A3)), unfaithfulness (*Nezvesta gospa s tremi stražarji* (267B)), and infanticide committed by illegitimate mothers (*Nevesta detomorilka* (286) and *Obsojena detomorilka* (287)). Despite the earliest written records of the Prekmurje variants of these ballads dating back to the first halves of the 19th and 20th centuries and their first printed publications appearing at the turn of the two centuries, it was not until 1970–1972 that the Porabje family ballads were recorded. This was due to the sociopolitical tensions in the discussed geographical region. The ballads were systematically collected by the SAZU's Institute of Musicology. By analyzing dialect elements in family ballads from the Porabje region, we discovered that this type of folk songs is not the most suitable study material for dialect research. In some ballads (e.g. 248/20, 22; 252/117, 121; 286/132, 137) we find typical Prekmurje phonological, morphological and lexical features as already known from the fieldwork and the findings based on the study of the Porabje local dialects. Other (e.g. 248/19; 254/26; 256/A2/7; 267/B/44, 45, 46; 287/69, 70) still are either moving in the direction of a (regional) supradialect or are fairly close to the literary language. Linguistically, the majority of folk songs are better described in terms of regional rather than dialectal features.